

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТЕРМІНОЗНАВСТВА

УДК 811.161.2'373.45

Микола Зубков

Харківський національний університет імені В. Каразіна

ДО ПРОБЛЕМИ УНОРМУВАННЯ ЗАПОЗИЧЕНЬ

© Зубков М. Г., 2012

Стаття містить аналіз сучасного незрегульованого правописного стану й доцільності окремих новацій Інституту української мови ім. О. Потебні щодо написання запозичень.

Ключові слова: українська мова, проблеми правопису, складні слова, запозичення, слововжиток.

This article presents the analysis of contemporary unregulated state of Ukrainian spelling and discusses the necessity and justification of particular innovations in spelling of the loanwords proposed for by the O. Potebnia Institute of Ukrainian Language.

Key words: Ukrainian language, problems of spelling, complex words, loanwords, word usage.

Живу мову формують слова й словосполучення, котрими послуговується людність певної нації. Лиш окремі слова в тій чи тій галузі навчання, науки вживають у сталім значенні. Звісно, мова народу розвивається, а отже, зазнає змін: постають нові слова (неологізми), інші набувають нових значень, деякі – зникають, або переходять у царину історизмів, а то й архаїзмів.

Тенденційне прагнення уникати слів, подібних до тих, якими послуговуються близькі сусіди, суперечить логіці щораз більш глобалізованого світу, але й нерозважливо-довільне захарачування своєї мови запозиченнями є безпосередньою загрозою розчинення, а із часом і зникнення матірньої мови. Мова, що впродовж тисячорічної історії витримала безпрецедентного репресивного тиску, який, на жаль, триває і по здобутті юридичної незалежності. Цим двом крайнощам мають дати раду високочолі науковці-лінгвісти. Осередком мовознавчого наукового цвіту є поважні інституції – Інститут мовознавства ім. О. Потебні й Інститут української мови НАН України, працівники яких повсякдень живуть проблемами функціонування, нормування, упровадження й популяризації мови нашої країни. *«Їх робота зосереджена на необхідних для розвитку мовознавства напрямках, що формують теоретичні засади вирішення конкретних лінгвістичних завдань, створюють базу для вузівської науки, забезпечують підґрунтя для створення нових підручників, посібників, словників тощо»*. І навіть *«звертаються до малодосліджених і заборонених раніше тем, почуваяться вільніше у трактуванні зібраних фактів»* [1].

Знаний принцип «*cuius regio, eius lingua*» – «чия влада, того й мова», що має й зворотне прочитання: «*cuius lingu, eius regio*» – «чия мова, того й влада» красномовно свідчить про слушність застереження Ю. Шевельова: «В Україні питання мови та правопису завжди було політичним питанням». Саме тому «Проект українського правопису 1999 р.» тогочасні тимчасовці відкинули, запропонувавши новий-старий варіант [2, с. 39–41; 3, с. 25–29].

Українське вчительство (про шкільництво й студентство годі й згадувати) повсякчас стикалось із проблемами правопису запозичень: еkleктичне правило «дев'ятки» чомусь оминає букво-

сполуку **дж**: *джіу-джитсу, джит, джінси*; подаючи **альти-, анти-,** але **міді-, квазі-, максі-;** невпорядковане подвоєння приголосних – чому **бароко, лібрето,** але **аннали, тетто;** неприродне вживання нім. дифтонгів **еі, еу** – **Гейне, Ейштейн, рейх, маср** маємо **майстер і хормейстер;** гр. **ау** автентичний, **автохтон, автура, лавр,** але **аудиторія, лауреат, пауза;** гр. літери **θ** – **ортопедія, патетика, Тадей,** але **орфографія, нафос, Афіни;** вибірково-безладне написання літер і вимова звуків **г і ґ** навіть для транслітерованих слів – **гінді й Хемінґуей;** невмотивоване вилучення йотації голосних **а, у, о** (ія, ю, йо); суперечливе написання апострофа та знака м'якшення тощо.

Офіційний щоквартальник АН України «Українська мова» раз по раз публікує поради, настанови й рекомендації – погоджений вислід комісії з проблемних питань українського слововживання, словотворення та їхнього написання. Позаторік у першому числі було оприлюднено Витяг із протоколу № 3 від 22.01.09 (півтора року розмірковуювань!) з таким порядком денним: Про написання нових запозичень в українській мові [4, с. 148–149].

Ухвалили писати разом:

1. Нові слова – мішані аббревіатури, утворені внаслідок поєднання скороченої прикметникової основи й цілого слова: **поп-, інтернет-:** *інтернетмагазин, піар-, елет-, економ-, компакт-, хіт-, штрих-, фарм-*.

2. Нові слова, перші компоненти яких приєднуються до цілого слова як префікси або префіксоїди іншомовного походження, що вказують на інтенсивний чи навіть крайній вияв ознаки (аналогі іншомовних префіксів **супер-, ультра-, гіпер-):** **топ-, бліц-, віп-, біт-, шоу-**.

3. Нові слова, компоненти яких не вживаються в українській мові як самостійні лексичні одиниці, тобто слова, що не є юкстапозитами: *бігборд, бігмак, бодибілдінг, гранпрі, хардрок**

Порадивши читачам писати разом, зілюстрували протилежними прикладами: **топ-:** *топ позиція, бліц-:* *бліц вікторина, біт-:* *біт кафе*. Дивно, але словник-довідник проф. В. Жайворонка, який рекомендувала до друку вчена рада цієї ж інституції [5, с. 34] та праця проф. С. Головащука [6, с. 17] подають *Гран-прі* ще з дефісом (згідно з тогочасними правилами), але з великої літери. Достоту ліва рука не відає, що чинить права...

Якщо навіть зігнорувати граматичні та стилістичні ляпи, яких на сторінках цього фахового часопису (видавці наполягають чомусь, що то журнал) не має бути за визначенням, вражає непослідовність і поверховість викладу. До прикладу, чому подано лише словосполучення із цими складниками, а як писати з **анти(і)-, байк-, бізнес-, блок-, брейк-, диск-, квазі(и)-, кліп-, крос-, -лайн, максі(и)-, медіа-, -месидж, міді(и)-, мікс-, офіс-, імідж-, реп-, сервіс-, фан-, фітнес-, флеш-, чат-**тощо?

Унормувавши **бодибілдінг** і **бодіарт**, оминули чомусь **антивірус** й **антиелектрон, квазізірка** і **квазіімпульс, максі-мода, міді-сукня** тощо.

У III розділі ухвалили Писати **вікенд** на підставі правила: англійське **w** передається звичайно через **в** (Український правопис. – К., 2007. – § 97. – С. 124). «Збагативши» рідну мову ще одним покручем, узяти дворічну павзу, щоб продовжити... і, рік потому Витяг із протоколу № 5 від 25.01.11 подає –

Ухвалили 2. 1: Запропонований список нових запозичень з англійської мови передавати через літеру **г**: *гайвей, гайджекер, гакер, гард, генд, гені, гетчбек, геш, голдінг*.

2. Для трьох слів, які давніше освоєні українською мовою, уважати за можливе подвійне написання: *г(х)акер, г(х)ені, г(х)олдінг* [7, с. 139].

Чомусь у пункті 2. 1 ці слова були «новими», а в пункті 2 – уже «давніше освоєні». Наступне число містить новий Витяг із протоколу № 6 від 23.03.11 й у 3-му підрозділі подає похідну форму від попереднього утвору (див. Витяг № 3) – **вікендівський**. За рік-два чекаймо на продовження академічної словотворчості, ну щось на кшталт – **вікендівськи, вікедувати, вікендово...** Тут же рекомендовано до слововжитку ще декілька слів, значення яких (крім двох останніх) без словника не всі второпують: **вітлендер, вітлендерський, віксит, вікситський, воторгейт, воторгейтський**.

* Тут і в попередніх пунктах – лише суперечливі приклади. Документ містить понад 50 слів.

4. Для слів, які давніше освоєні українською мовою з початковим у, можливе подвійне написання: *вайтспірит* і *уайтспірит*; *ванстен* і *уанстен*; *ванкар* і *уанкар* [8, с. 141].

Що ж стосується слів: *Уальд*, *Уельс*, *Уессекс*, *уелсі*, *уитенатемот*, *уокмен*, *уокі-токі*, *Уолл-Стрит* і похідних, реформатори, певно, лишили їх до наступної візити натхнення.

Також не зрозуміло, чому зігноровано власне ж правило III розділу (див. Витяг № 3)?

Та левову частку цього документа було присвячено іншій животрепетній темі – «передавати через літеру г такі слова англійського походження: *гайвей*, *гайджекер*, *гайпоніка*, *гайпонний*, *гайтек*, *гардтоп*, *гачбот*, *геві*, *гевіметал*, *генд*, *гендлер*, *гендлінг*, *гепенінг*, *гетчбек*, *гомін*, *гопер*, *госпіс*, *голокоств*».

Нова загадка: до чого тут *голокоств*, яке походить із гр. (*holos*), що означає «випалений», або «цілковито спалений» та (*kaustos*), що означає «офіра»? Цього разу зігноровано: *хавбек*, *хобі*, *хокей*, *хол*, *хон*, *хонінгування*. Чи, певно, якщо все відразу написати, що ж тоді надалі публікувати?

2-й підпункт цього документа, як і попередній, рекомендує: «Для слів, які давніше освоєні українською мовою з літерою х, можливе подвійне написання:

г(х)акер, *г(х)акерський*, *г(х)акерство*, *г(х)ардрок*, *г(х)ардроківий*, *г(х)епіенд*, *г(х)ілер*, *г(х)ілерський*, *г(х)іні*, *г(х)іновий*, *г(х)інувати*, *г(х)улаг(х)уп*, *секондг(х)енд*, *секондг(х)ендівський*, *г(х)ім*, *г(х)ітовий*, *г(х)олдинг*, *г(х)отдог*, *г(х)шування*, *г(х)ім-парад*», – який простір для довільного потрактування! До речі, цю практику усталено ще від 1993 р. стосовно варіантів вимови/написання слів: *Г(Г)арібальді*, *Г(Г)ете*, *Г(Г)ренландія*, *Г(Г)ібралтар*, *Г(Г)данськ* [9, с. 17].

Слово *г(х)ешування* чомусь утратило літеру е, а *г(х)ім-парад* подано з дефісом усупереч рекомендаціям власного Витягу № 3.

Плакаємо надію, що всі ці «перли» – плід нерозважливо-нефахового стенографування, набирання чи редагування несумлінних секретарів, редакторів, коректорів, а не вислід праці трьох членкорів НАН України, трьох докторів і чотирьох кандидатів філологічних наук.

Слушною видається думка науковця про те, що має існувати кодекс самодостатності власної мови. Ґрунтований на «усвідомленні первинності й невичерпності ресурсів своєї мови, потужне й неспинне задіяння яких – запорука її розвитку. Він також полягає в умінні пристосовувати чуже слово до фонетико-морфологічних і словотвірних законів власної мови» [10, с. 181]. Оскільки безмірне й нерозсудливе накидання запозичень шкодить будь-якій мові, а нашій і поготів.

Невпорядкований понад 20 років правопис спричиняє приниження статусу основного національного складника – мови, є руйнівним демотиватором виховання, освіти й науки, а розхитування мовних норм – це реальна загроза розчинення національної ідентичності.

1. Про Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/institutions/potebnya/index.html>. 2. Зубков М. Г. Новий-старий правопис / М. Г. Зубков // Дивослово. – 2010. – № 2. – С. 39–41. 3. Зубков М. Г. Що нового в новому правописі? / М. Г. Зубков // Мова, суспільство, журналістика : Матер. XIV Міжн. наук.-практ. конф. з проблем функціонування й розвитку української мови (Київ, 18 квітня 2008) / [за ред. В. В. Різуна, А. А. Мамалиги ; упоряд. Д. Данильчук, І. Забіяка, А. Мамалига]. – К. : Вид.-полігр. центр «Київ. ун-т», 2010. – С. 25–29. 4. Рекомендації щодо правопису // Українська мова. – 2010. – № 1. – С. 148–149. 5. Жайворонок В. В. Велика чи мала літера? / В. В. Жайворонок. – К. : Наук. думка, 2004. – 204 с. 6. Головащук С. І. Орфографічний словник складних слів української мови / С. І. Головащук. – К. : Наук. думка, 2008. – 288 с. 7. Рекомендації щодо правопису // Українська мова. – 2011. – № 1. – С. 139. 8. Рекомендації щодо правопису // Українська мова. – 2011. – № 2. – С. 141. 9. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. НАН України. – К. : Наук. думка. – 2008. – 288 с. 10. Фаріон І. Мовна норма : знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей) / І. Д. Фаріон. – 2-ге вид., доп. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. – 336 с.